

Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce and Science College, Veshvi –Alibag

List of Course having Project Work/ Internship – 2022-23

Sr. No.	Program Name	Course Name
1.	F.Y.B.A	Foundation Course-I
2.	S.Y.B.A	Foundation Course-II
3.	F.Y.B.Com	Foundation Course-I
4.	S.Y.B.Com	Foundation Course-II
5.	F.Y.B.Sc	Foundation Course-I
6.	S.Y.B.Sc	Foundation Course-II
7.	F.Y.B.A	Communication skill in English
8.	T.Y.B.Sc-C.S	Project Implementation
9.	T.Y.B.A.Hindi	Information Technology in Hindi Mass Media
10.	T.Y.B.A.History	Introduction to Archaeology Research Methodology and Source of History
11.	T.Y.B.A. Marathi	Literature & Society Translation Skills
12.	T.Y.B.A. Economics	Industrial Bar Economics History of Economics Thought
13.	T.Y.B.A. English	Popular Culture Drama & Theatre

UC PRINCIPAL
Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College
Veshvi, Alibag

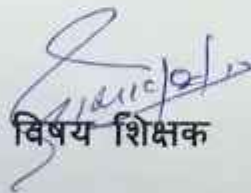
प्रभाकर पाटील एज्युकेशन सोसायटीचे

कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय,
वेशी - अलिबाग

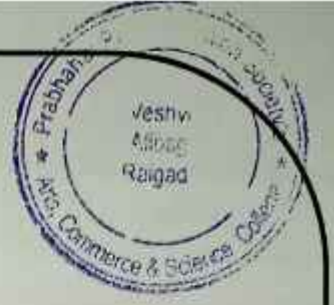
प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, कुमार / कुमारी
शुभम नरेंद्र माणे ..... वर्ग F. Y. B. A .....
हजेरी क्र. .... 1214 ..... याने / हिने शैक्षणिक वर्ष 2022-23 ..... मध्ये
सत्र ..... पहिले ....., पायाभूत अभ्यास-१ विषया अंतर्गत
..... नणाव - उच्च प्रकार, कावणे ..... या प्रकल्प
कार्याचे काम समाधानकारक / चांगले / उत्तम रीत्या पूर्ण केले आहे.

दिनांक : 10/10/23

विषय शिक्षक

प्रधान्या
Prabhakar Patti Education Society's
Arts, Commerce & Science College
Veshi - Alibag

प्रभाकर पाटील एज्युकेशन सोसायटीचे

कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय,

वेशवी - अलिबाग

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, कुमर / कुमारी
मानसी संदिप नागावकर ..... वर्ग S.Y.B.A .....

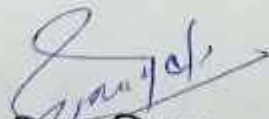
हजेरी क्र. 2025 ..... याने / हिने शैक्षणिक वर्ष 2022-23 मध्ये

सत्र नियरे ....., पायाभूत अभ्यास-१ विषया अंतर्गत

भाषिक आणि इभाषिक सेवापत्र ..... या प्रकल्प

कार्याचे काम समाधानकारक / चांगले / उत्तम रीत्या पूर्ण केले आहे.

दिनांक : 14/10/23.

विषय शिक्षक

PRINCIPAL
Prabhakar Education Society's
Arts, Commerce & Science College
Veshvi - Aibag

प्रभाकर पाटील एज्युकेशन सोसायटीचे

कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय,
वेशवी - अलिबाग

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, कुमार / कुमारी
भानसी संतोष पाटील वर्ग S.Y.B.COM

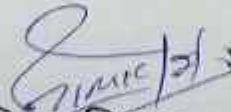
हजेरी क्र. 594 याने / हिने शैक्षणिक वर्ष 2022-23 मध्ये

सत्र नोव्हेंबर, पायाभूत अभ्यास-१ विषया अंतर्गत

काल्प व्यवस्थापन या प्रकल्प

कार्याचे काम समाधानकारक / चांगले / उत्तम रीत्या पूर्ण केले आहे.

दिनांक : 31/01/23

विषय शिक्षक

PRINCIPAL
Prabhakar Pali Education Society's
Arts, Commerce & Science College
Veshvi Alibag

प्रभाकर पाटील एज्युकेशन सोसायटीचे

कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय,
वेशवी - अलिबाग

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, कुमार / कुमारी

मानसी पाटील

वर्ग F.Y.B.A

हजेरी क्र. 1052 याने / हिने शैक्षणिक वर्ष 2022-23 मध्ये

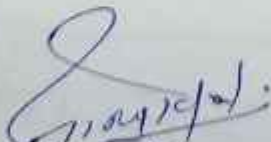
सत्र पहिले, पायाभूत अभ्यास-१ विषया अंतर्गत

बहुधात्मिक भारतीय समाज

या प्रकल्प

कार्याचे काम समाधानकारक / चांगले / उत्तम रीत्या पूर्ण केले आहे.

दिनांक : 12/9/23

विषय शिक्षक

Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College
Veshvi - Aibag

प्रभाकर पाटील एज्युकेशन सोसायटीचे

कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय,

वेश्वी - अलिबाग

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, कुमार / कुमारी

शिवाजी मिलिंद साननाईक

वर्ग SYBA

हजेरी क्र. 2019 याने / हिने शैक्षणिक वर्ष 2022-23 मध्ये

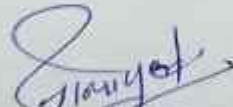
सत्र तिसरे, पायाभूत अभ्यास-१ विषया अंतर्गत

जैवतंत्रज्ञान उपयोग व व्याप्ती

या प्रकल्प

कार्याचे काम समाधानकारक / चांगले / उत्तम रीत्या पूर्ण केले आहे.

दिनांक : 10/5/2023

विषय शिक्षक

PRINCIPAL
Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College
Veshvi - Alibag

प्रभाकर पाटील एज्युकेशन सोसायटीचे

कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय,

वेशवी - अलिबाग

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, कुमार / कुमारी

पाथल प्रकाश शिंदे

वर्ग F.Y.B.A.

हजेरी क्र. 1079 याने / हिने शैक्षणिक वर्ष 2021-22 मध्ये

सत्र प्रथम, Communication Skills विषया अंतर्गत

Communication Skills - Creative Writing या प्रकल्प

कार्याचे काम समाधानकारक / चांगले / उत्तम रीत्या पूर्ण केले आहे.

दिनांक : 07/05/2022

विषय शिक्षक

प्राचार्य

I/C PRINCIPAL
Prabhakar Patil Education Society
Alibag

प्रभाकर पाटील एज्युकेशन सोसायटीचे

कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय,

वेशवी - अलिबाग

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, कुमार / कुमारी

मुस्कान ज. गोदण

वर्ग F.Y. B.A.

हजेरी क्र. 1168 याने / हिने शैक्षणिक वर्ष 2022-23 मध्ये

सत्र प्रथम, Communication Skills विषया अंतर्गत

Communication Skills - Creative Writing या प्रकल्प

कार्याचे काम समाधानकारक / चांगले / उत्तम रीत्या पूर्ण केले आहे.

दिनांक : 07/09/2022

विषय शिक्षक

प्राचार्य

I/C PRINCIPAL
Prabhaakar Patil Education Society
Arts, Commerce & Science College
Veshvi - Alibag

प्रभाकर पाटील एज्युकेशन सोसायटीचे

कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय,

वेशवी - अलिबाग

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, कुमार / कुमारी

.....सहिल अशोक नारिक..... वर्ग FY.B.A......

हजेरी क्र. .... याने / हिने शैक्षणिक वर्ष 2022-23 मध्ये

सत्र द्वितीय, Communication Skills विषया अंतर्गत

Communication Skills - Creative Writing या प्रकल्प

कार्याचे काम समाधानकारक / चांगले / उत्तम रीत्या पूर्ण केले आहे.

दिनांक : 07/10/2022

Chand
विषय शिक्षक

Prakash
प्राचार्य

I/C PRINCIPAL
Prabhakar Patil Education Society
Arts, Commerce & Science College
Veshvi - Alibag

प्रभाकर पाटील एज्युकेशन सोसायटीचे

कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय,

वेशवी - अलिबाग

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, कुमार / कुमारी

मिहिर मंगेश पाटील ..... वर्ग..... F.Y. B-A.

जेरी क्र. 1159 ..... याने / हिने शैक्षणिक वर्ष 2022-23 मध्ये

त्र ..... द्वितीय, Communication Skills विषया अंतर्गत

Communication Skills - Creative Writing ..... या प्रकल्प

र्याचे काम समाधानकारक / चांगले / उत्तम रीत्या पूर्ण केले आहे.

तांक : 07/09/2022

Charat
विषय शिक्षक

प्राचार्य
I/C PRINCIPAL
Prabhakar Patil Education Society
Arts, Commerce & Science College
Veshvi Alibag

**Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College,
Veshvi, Tal. Alibag, Dist. Raigad**

CERTIFICATE

This is certified that, **Mr. Karan Rajendra Patil** of Third Year B.sc in Computer Science class bearing seat no. **CS3-307** has satisfactorily carried out the project on "**Event Management System**" as laid down by University of Mumbai for the year **2022-2023**.

His benefited work has completed under the guidance of **Prof. Chetana Patil**.

Shruti
31/03/2023

Internal Guide

[Signature]
H.C. PRINCIPAL
Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College
Veshvi - Alibag

[Signature]

Head of The Department
Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College
Veshvi - Alibag

[Signature]
31/03/23

External

**Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College,
Veshvi, Tal. Alibag, Dist. Raigad**

CERTIFICATE

This is certified that, **Mr. Shubham Shashikant Patil** of Third Year B.sc in Computer Science class bearing seat no. **CS₃-311** has satisfactorily carried out the project on "Diary Product Management System" as laid down by University of Mumbai for the year **2022-2023** His benefited work has completed under the guidance of **Prof. Kailassingh Rajput**.

Internal Guide

Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College
Veshvi - Alibag

Head of The Department
Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College
Veshvi - Alibag

External Examiner

**Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College,
Veshvi, Tal – Alibag, Dist - Raigad**

**PROJECT REPORT ON
Student Attendance Management System.**

SUBMITTED BY

Mr. Aum Amol Kinage.

TY.B.SC IN COMPUTER SCIENCE – VI

PROJECT GUIDE

PROF. KAILASSINGH RAJPUT

**Submitted to the university of Mumbai in Partial
Fulfilment of Requirements**

**For the degree of
Bachelor of Science
(Computer Science)**

2022-2023

CERTIFICATE

The fact that student has successfully completed the project as per the syllabus and that it forms a part of requirements for completing the BSc degree in computer science of University of Mumbai.

NAME: AUM AMOL KINAGE.

YEAR : 2022-2023

DATE OF SUBMISSION: 01/04/2023

SIGNATURE OF PROJECT GUIDE :

Head of The Department
Prabhakar Patil Education Society's
HEAD OF THE DEPARTMENT
Veshvi - Alibag

SIGN OF UNIVERSITY EXAMINER

I/C PRINCIPAL
Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College
Veshvi - Alibag

**Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College,
Veshvi, Tal- Alibag, dist-Raigad**

**PROJECT REPORT ON
Event Management System**

SUBMITTED BY

Mr. Karan Rajendra Patil

TY.B.SC COMPUTER SCIENCE – [SEM-VI]

PROJECT GUIDE

PROF.Chetana Patil

Submitted to the university of Mumbai in Partial

Fulfilment of Requirements

For the degree of

Bachelor of Science

(Computer Science)

2022-2023

CERTIFICATE

The fact that student has successfully completed the project as per the syllabus and that it forms a part of requirements for completing the BSc degree in computer science of University of Mumbai.

NAME: AUM AMOL KINAGE

YEAR : 2022-2023

DATE OF SUBMISSION: 01/04/2023

SIGNATURE OF PROJECT GUIDE :

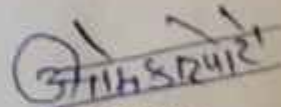

Head of The Department
Prabhakar Patil Education Society's
HEAD OF THE DEPARTMENT
Veshvi - Alibag

SIGN OF UNIVERSITY EXAMINER

I/C PRINCIPAL
Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College
Veshvi - Alibag

**Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College,
Veshvi, Tal- Alibag, dist-Raigad**

**PROJECT REPORT ON
Diary Product Management System**

**SUBMITTED BY
Mr. Shubham Shashikant Patil
TY.B.SC IN COMPUTER SCIENCE-VI**

**PROJECT GUIDE
PROF. Kailassingh Rajput**

**Submitted to the university of Mumbai in Partial
Fulfilment of Requirements
For the degree of
Bachelor of Science
(Computer Science)
2022-2023**

Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce and Science College
Veshvi-Alibag

प्रमाणपत्र

यह प्रमाणित किया जाता है कि (प्रिती संतोष पाटील)
रोल नं (3084) तृतीय वर्ष (कला) के छात्र हैं।
जिन्होंने हिन्दी परियोजना विषय ("सोशल मीडिया का जीवनमूल्यों पर प्रभाव")
को सलतापूर्वक बनाया है। इस परियोजना के दौरान इन्होंने बहुत अच्छा
मौलिकता और रचनात्मक प्रतिभा दिखाई।

प्राचार्य स्वाक्षरी

विभाग प्रमुख

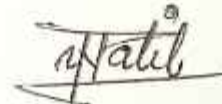
Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce and Science College
Veshvi-Alibag

प्रमाणपत्र

यह प्रमाणित किया जाता है कि (पिती संतोष पाटील
-----रोल नं 3084-) तृतीय वर्ष (कला) के छात्र हैं।
जिन्होंने हिन्दी परियोजना विषय (" वृत्ताशिव का सामाज्य परिचय ")
को सलतापूर्वक बनाया है। इस परियोजना के दौरान इन्होंने बहुत अच्छा
मौलिकता और रचनात्मक प्रतिभा दिखाई।

प्राचार्य स्वाक्षरी

विषय शिक्षक

विभाग प्रमुख

Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce and Science College
Veshvi-Alibag

प्रमाणपत्र

यह प्रमाणित किया जाता है कि (प्रिती संतोष पाटील
-----रोल नं 3084-) तृतीय वर्ष (कला) के छात्र हैं।
जिन्होंने हिन्दी परियोजना विषय (" मुद्राकला का इतिहास ")
को सलतापूर्वक बनाया है। इस परियोजना के दौरान इन्होंने बहुत अच्छा
मौलिकता और रचनात्मक प्रतिभा दिखाई।

प्रमुख स्वाक्षरी

विषय शिक्षक

विभाग प्रमुख

Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce and Science College
Veshvi-Alibag

प्रमाणपत्र

यह प्रमाणित किया जाता है कि (करुण किरण पाटील

रोल नं 3085) तृतीय वर्ष (कला) के छात्र हैं।

जिन्होंने हिन्दी परियोजना विषय (" सूचना प्रौद्योगिकी के क्षेत्र में हिन्दी भाषा
और रोजगार का सम्बन्ध ") को सलतापूर्वक बनाया है। इस परियोजना के दौरान इन्होंने बहुत अच्छा मौलिकता और रचनात्मक प्रतिभा दिखाई।

प्राचार्य स्वाक्षरी

विभाग प्रमुख

प्रभाकर पाटील एज्युकेशन सोसायटीचे

कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय,

वेशवी - अलिबाग

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येत आहे की, कुमार / कुमारी

अनंश भाकती शिंदे

वर्ग T.P.B.A (History)

हजेरी क्र. 3001 याने / हिने शैक्षणिक वर्ष 2022-23 मध्ये

सत्र VI, इतिहास विषयाच्या पेपर क्रमांक 9 साठी

ऐतिहासिक स्थळ (साथगड)

विषयावर प्रकल्प कार्याचे काम समाधानकारक / चांगले / उत्तम रीत्या

पूर्ण केले आहे.

इतिहास विभाग

दिनांक : 12/09/22

B. Narasimhaiah
विषय शिक्षक

M. S.
विभाग प्रमुख

Principals
I/C PRINCIPAL

Prebhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College

प्रभाकर पाटील एज्युकेशन सोसायटीचे

कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय,

वेश्वी - अलिबाग

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येत आहे की, कुमार / कुमारी

अयुक्त शांत पाटील वर्ग T4BA (History)

हजेरी क्र. 3011 याने / हिने शैक्षणिक वर्ष 2022-23 मध्ये

सत्र V, इतिहास विषयाच्या पेपर क्रमांक VI साठीची

पुरातत्वशास्त्राचा अर्थ, व्याख्या

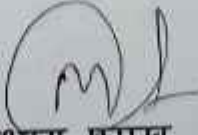
विषयावर प्रकल्प कार्याचे काम समाधानकारक / चांगले / उत्तम रीत्या

पूर्ण केले आहे.

इतिहास विभाग

दिनांक : 12/09/22

विषय शिक्षक

विभाग प्रमुख

प्राचार्य

I/C PRINCIPAL
Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College
Veshvi - Alibag

प्रभाकर पाटील एज्युकेशन सोसायटीचे

कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय,

वेश्वी - अलिबाग

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येत आहे की. कुमार / कुमारी

आविष्कार संज्ञा पालिका वर्ग 148A (History)

हजेरी क्र. 3027 याने / हिने शैक्षणिक वर्ष 2022-23 मध्ये

सत्र VI, इतिहास विषयाच्या पेपर क्रमांक 9 साठी

म. जुळे

विषयावर प्रकल्प कार्याचे काम समाधानकारक / चांगले / उत्तम रीत्या

पूर्ण केले आहे.

इतिहास विभाग

दिनांक : 09/03/23

विषय शिक्षक

विभाग प्रमुख

प्राचार्य

148 PRINCIPAL
Prebhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College
Veshvi - Alibag

प्रभाकर पाटील एज्युकेशन सोसायटीचे

कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय,

वेश्वी - अलिबाग

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येत आहे की, कुमार / कुमारी

उमेश भास्कर शिंदे वर्ग TYBA (History)

हजेरी क्र. 3001 याने / हिने शैक्षणिक वर्ष 2022-23 मध्ये

सत्र VI इतिहास विषयाच्या पेपर क्रमांक 9 साठी

सहान्वयित

विषयावर प्रकल्प कार्याचे काम समाधानकारक / चांगले / उत्तम रीत्या

पूर्ण केले आहे.

इतिहास विभाग

दिनांक : 09/03/23

विषय शिक्षक

विभाग प्रमुख

PRINCIPAL
Prebhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College
Veshvi - Alibag

प्रभाकर पाटील एज्युकेशन सोसायटीचे

कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय

वेशवी - अलिबाग

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येत आहे की, कुमार / कुमारी

आविष्कार सैन्य पाटील ..... वर्ग T.P.B.A (History)

हजेरी क्र. 3027 ..... याने / हिमै शैक्षणिक वर्ष 2022-23 मध्ये

सत्र VI ..... इतिहास विषयाच्या पेपर क्रमांक VI ..... साठी

अस्तुत्ये ग्रहात्म्ये प्रकार

विषयावर प्रकल्प कार्याचे काम समाधानकारक / चांगले / उत्तम रीत्या

पूर्ण केले आहे.

इतिहास विभाग

दिनांक : 09/03/23

विषय शिक्षक

विभाग प्रमुख

H.C. PRINCIPAL
Prebhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College
Veshvi - Alibag

प्रभाकर पाटील एज्युकेशन सोसायटीचे

कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय,

वेश्वी - अलिबाग

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येत आहे की, कुमार / कुमारी

उमेश भायली शिंदे वर्ग T4BA (विज्ञान)

हजेरी क्र. 3001 याने / हिने शैक्षणिक वर्ष 2022-23 मध्ये

सत्र VI, इतिहास विषयाच्या पेपर क्रमांक VI साठीचे

वस्तुसंग्रहालयाचे प्रकार या

विषयावर प्रकल्प कार्याचे काम समाधानकारक / चांगले / उत्तम रीत्या

पूर्ण केले आहे.

इतिहास विभाग

दिनांक : 09/03/23

विषय शिक्षक

विभाग प्रमुख

PRINCIPAL
Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College
Veshvi - Alibag

प्रभाकर पाटील एज्युकेशन सोसायटीचे

कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय,

वेश्वी - अलिबाग

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, कुमार / कुमारी
केशव मनोहर शैल ..... वर्ग T.Y.B.A
हजेरी क्र. 3062 ..... याने / हिने शैक्षणिक वर्ष 2022-23
मध्ये सत्र ६ ..... मराठी पेपर क्रमांक - १
इंग्रजी ते मराठी भाषांतर हिंदी ते मराठी ..... विषया अंतर्गत
भाषांतर
या प्रकल्प कार्याचे काम समाधानकारक / चांगले / उत्तम रीत्या पूर्ण
केले आहे.

दिनांक :

विषय शिक्षक

प्राचार्य

प्रभाकर पाटील एज्युकेशन सोसायटीचे

कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय,

वेशवी - अलिबाग

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, कुमार / कुमारी
आदेश अशोक पाटील ..... वर्ग T.Y.B.A
हजेरी क्र. 3090 ..... याने / हिने शैक्षणिक वर्ष 2022-23
मध्ये सत्र 6, मराठी पेपर क्रमांक - 9
इंग्रजी ते मराठी भाषांतर हिंदी ते मराठी विषया अंतर्गत
या प्रकल्प कार्याचे काम समाधानकारक / चांगले / उत्तम रीत्या पूर्ण
केले आहे.

दिनांक :

विषय शिक्षक

प्राचार्य

प्रभाकर पाटील एज्युकेशन सोसायटीचे

कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय,

वेश्वी - अलिबाग

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, कुमार / कुमारी
आदेश अशोक पाटील वर्ग T.Y.B.A.
हजेरी क्र. 3090 याने / हिने शैक्षणिक वर्ष 2022-23
मध्ये सत्र 5 मराठी पेपर क्रमांक 9
शुवाद लेखन कोरोना काळ डॉक्टर आणि विषया अंतर्गत
या प्रकल्प कार्याचे काम समाधानकारक / चांगले / उत्तम रीत्या पूर्ण
केले आहे.

दिनांक :

विषय शिक्षक

प्राचार्य

प्रभाकर पाटील एज्युकेशन सोसायटीचे

कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय,

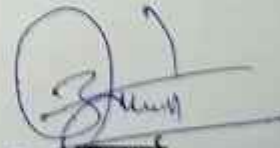
वेश्वी - अलिबाग

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, कुमार / कुमारी
अश्विनी प्रदिप रशाळ वर्ग T.Y.B.A
हजेरी क्र. 3079 याने / हिने शैक्षणिक वर्ष 2022-23
मध्ये सत्र 5, मराठी पेपर क्रमांक - 9
मुलाखत लेखन विषया अंतर्गत
या प्रकल्प कार्याचे काम समाधानकारक / चांगले / उत्तम रीत्या पूर्ण
केले आहे.

दिनांक :

विषय शिक्षक

प्राचार्य

PNP

प्रभाकर पाटील एज्युकेशन सोसायटीचे

कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय,
वेश्वी - अलिबाग

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, कुमार / कुमारी
जायदित्त जादित्त रस्ताळ वर्ग T.P.B.A.
हजेरी क्र. याने / हिने शैक्षणिक वर्ष 2022-23
मध्ये सत्र ~~VI~~, मराठी पेपर क्रमांक - VI
दालित्त रसादित्त विषया अंतर्गत
या प्रकल्प कार्याचे काम समाधानकारक / चांगले / उत्तम रीत्या पूर्ण
केले आहे.

दिनांक :

विषय शिक्षक

Name of the subject teacher

प्रचार्य

प्रभाकर पाटील एज्युकेशन सोसायटीचे

कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय,
वेशवी - अलिबाग

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, कुमार / कुमारी
..... मनाहर राय ..... वर्ग T.Y.B.A .....
हजेरी क्र. .... याने / हिने शैक्षणिक वर्ष 2022-23
मध्ये सत्र ..... मराठी पेपर क्रमांक - .....
..... मनाहर राय ..... विषया अंतर्गत
या प्रकल्प कार्याचे काम समाधानकारक / चांगले / उत्तम रीत्या पूर्ण
केले आहे.

दिनांक :

विषय शिक्षक

प्राचार्य

Namrata N. Patil

प्रभाकर पाटील एज्युकेशन सोसायटीचे

कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय,

वेश्वी - अलिबाग

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, कुम्रार / कुमारी
चैतन्य विंदुकुमार राणे वर्ग T.P.B.A.
हजेरी क्र. .... याने / हिने शैक्षणिक वर्ष 2022-23
मध्ये सत्र V, मराठी पेपर क्रमांक - VI
व्याप्तिके सांगितलेल्या विषया अंतर्गत
या प्रकल्प कार्याचे काम समाधानकारक / चांगले / उत्तम रीत्या पूर्ण
केले आहे.

दिनांक :

विषय शिक्षक
Narasimhan N. Patil

प्राचार्य

प्रभाकर पाटील एज्युकेशन सोसायटीचे

कला, वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय,

वेशवी - अलिबाग

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की, कुमार / कुमारी
.....केशव सुनील रॉय..... वर्ग IT413A
हजेरी क्र. .... याने / हिने शैक्षणिक वर्ष 2022-23
मध्ये सत्र VI, मराठी पेपर क्रमांक - VI
.....विद्यार्थ्या.....विद्यार्थ्या.....विद्यार्थ्या विषया अंतर्गत
या प्रकल्प कार्याचे काम समाधानकारक / चांगले / उत्तम रीत्या पूर्ण
केले आहे.

दिनांक :

विषय शिक्षक

(Signature)

(Signature)
प्राचार्य

Namrata N Patil

मुंबई विद्यापीठ

पी. एन. पी. प्रज्युकेशन सोसायटी
कला, वाणिज्य व विज्ञान
महाविद्यालय वेश्वी, ता. अलिबाग
जि. रायगड

विद्यार्थ्यांचे नाव - पार्लील विनय विष्णू

रोल नं. :- 3016

वर्ष सप्टेंबर 2022 सेमिस्टर V

प्रकल्प विषय - अॅडम स्मिथ यांच्या जीवन
परिचय आणि अर्थशास्त्रातील
योगदान

PRINCIPAL
Prabhaakar Patil Education Society
Arts, Commerce & Science College
Vashi - Alibag

Sundaram

FOR EDUCATIONAL USE

मुंबई विद्यापीठ

पी. एन. पी. प्रज्युकेशन सोसायटीचे
कला, वाणिज्य, व विज्ञान महाविद्यालय
वेश्वी. ता. आलिबाग. जि- रायगड

विषय - औद्योगिक प्रमाणे उत्पादन

विद्यार्थ्यांचे नाव - आर.डी. शरद गावंड

वर्ग - T. P. B. A [Economic]

माहिती नाव - डॉ. अमिका. महेन्द्र म्हात्रे

पुस्तक विषय - लघु उद्योगाची अर्थव्यवस्थेतील
व्यवस्थाची कामिका

वर्ग = सप्टेंबर - 2022-23

शीलनं - 3053

अभिप्रेत = ✓

PRINCIPAL

Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College
Veshvi - Alibag

13

प्रभाकर पाटील एज्युकेशन
सोसायटी कला, वाणिज्य, विज्ञान
वेश्वी अलिबाग ....

विद्यार्थीनीचे नाव : पाटील साक्षी संतोष

T.Y BA ROLL NO - 3034

SEM YEAR - 6 (2022-23)

विषयचे नाव : Industrial and labour
economics ...

प्रकल्पाचे विषय : औद्योगिक व्यवस्था-
पनाने अभिकांच्या सहभाग

मार्गदर्शक शिक्षक : प्रा. रशिका म्हात्रे
मॅडम ....

Principals

PRINCIPAL
Prabhakar Patil Education Society
Arts, Commerce & Science College
Veshvi - Alibag

colors

(16)

MUMBAI UNIVERSITY.

J.N.P EDUCATION SOCIETY,
COLLEGE OF ARTS, COM & SCIENCE.

SUBJECT : ECONOMICS
(History of Economical Thoughts)

NAME : KAGDA SARA MUSHAGE

Roll no : 3067

GUIDANCE OF : PROF. ASHWINI LOKHANDE
MAM.

SEM : VIth

UG-PRINCIPAL
Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College
Veshvi - Alibeg

DATE : 23/01/2023.

Ashmini

Name

: DESOUZA JOSHNA VINCENT

Teacher Name

: Prof. Vrushali Pravin Ghorat

College Name

: PPEs Arts College, Veshvi, Alibag

Subject Name

: Drama and Theatre

Subject title

: One Act Play

Class

: TYBA

Roll No.

: A3 - 3045

LE PRINCIPAL
Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College
Veshvi - Alibag

Paper VI - Sem-VI

Name (Student) : DEEPA KAMLESH JAISWAL

Teacher Name : Prof. Vrushali Pravin Ghosalkar

College Name : P.P.E.S ACS College, Veshvi, Alibag

Subject Name : Popular Culture

Project Title : Crime fiction

Class : TYBA

Roll Number : A3-3044

HC PRINCIPAL
Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College
Veshvi - Alibag

Paper VI - Sem - VI

Name (Student) : CHORAGE GEETALI JAGDISH

Teacher Name : Prof. Vrushali Pravin Gharat

College Name : P.P.E.S ACS College, Veshvi, Alibag

Subject Name : Popular Culture

Project Title : Comics

Class : TYBA

Roll No. : A3 - 3013

H.C. PRINCIPAL
Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College
Veshvi - Alibag

Paper IX - Sem V

Name

: SUYOG SANTOSH INDULKAR

Teacher Name

: Prof. Vrushali Pravin Ghorat

College Name

: PPEs ACS College Veshvi, Alibag

Subject Name

: Drama and Theatre

Project Title

: One Act Play

Class

: TYBA

Roll Number

: A₃-3041

V/C PRINCIPAL
Prebhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce & Science College
Veshvi - Alibag

**Prabhakar Patil Education Society's
Arts, Commerce and Science College
Veshvi-Alibag**

प्रमाणपत्र

यह प्रमाणित किया जाता है कि (प्रिती संतोष पाटील)
-----रोल नं. 3084) तृतीय वर्ष (कला) के छात्र हैं।
जिन्होंने हिन्दी परियोजना विषय (सोशल मीडिया का जीवनमुक्तोपकरण प्रभाव)
को सलतापूर्वक बनाया है। इस परियोजना के दौरान इन्होंने बहुत अच्छा
मौलिकता और रचनात्मक प्रतिभा दिखाई।

प्रचार्य स्वाक्षरी

विभाग प्रमुख

लेखके नाव :-

प्रभाकर पाटील एज्युकेशनचे
कला, वाणिज्य शास्त्री विज्ञान
फनिष्ठ महाविद्यालय
वेरवी, अलिबाग.

रोल नंबर :- A3-84

कक्षा :- T.Y.B.A

पेपर नंबर :- ६९

सोशल मीडिया का जीवन मूल्यों पर प्रभाव

Prabhakar
12.10.2022

माहिदिके नाव :-

पल्लवी पाटील
मंडम.

Page: _____

Date: _____

विद्यार्थ्यांचे नाव - प्रिती सनेध पाटील

पदनाम - T.Y. B.A.

रोल नंबर - A3 - 34

विषय - महिला मीडिया व जीवन-मुक्ती पर
प्रभाव

कॉलेजचे नाव - प्रभाकर पाटील एज्युकेशन क्लब
वालिच्य आणि विज्ञान कनिष्ठ
महाविद्यालय वेरवी - अलिबाग

Topic :

Page : .....

Date : .....

अनुक्रमिका

अनु. क्रमांक	टाइटल/नाम	पृष्ठ क्रमांक	पृष्ठ
१.	सोशल मीडिया क्या है	२	
२.	सोशल मीडिया की विशेषताएं	३	
३.	सोशल मीडिया का प्रभाव	४-७	
४.	सोशल मीडिया का उपयोग	८-९	
५.	सोशल मीडिया की चुनौतियाँ	१०	
६.	एक संशक्त साहज	११	
७.	रिश्तों पर सोशल मीडिया का प्रभाव	१२	
८.	जीवनमूल्यां पर नकारात्मक प्रभाव	१३-१४	
९.	निष्कर्ष (संदर्भ)	१५-१६	

Sign: .....

प्रस्तावना

मूल्यों का व्यक्ति के लिए अत्याधिक महत्व है। ऐसा इसलिए है क्योंकि वे अपने व्यवहार, स्वभाव और जीवन और अन्य लोगों के प्रति समग्र व्यवहार का निर्धारण करते हैं। हम अपने जीवन में जो निर्णय लेते हैं, वे काफी हद तक हमारे मूल्यों के माध्यम पर लेते हैं।

सोशल मीडिया आज हमारे जीवन में एक बड़ी भूमिका निभा रहा है। एक बटन दबाने पर ही हमारे पास अत्यंत विस्तृत संबंधित सकारात्मक और नकारात्मक किसी भी प्रकार की जानकारी पहुंच जा रही है। सोशल मीडिया एक बहुत ही सशक्त माध्यम है और इसका प्रभाव प्रत्येक व्यक्ति पर पड़ता है। सोशल मीडिया के बिना हमारे जीवन की कल्पना करना मुश्किल है, परन्तु इसके अत्यधिक उपयोग के वजह से हमें इसकी कीमत भी चुकानी पड़ती है।

समाज पर सोशल मीडिया के प्रभावों के बारे में बहुत सारे तर्क-वितर्क प्रस्तुत किये गये हैं, कुछ लोगों का मानना है कि यह एक वरदान है।

नवार्कि अन्य महसूस करते हैं कि यह एक अभिशाप है।

9. सोशल मीडिया क्या है....?

सोशल मीडिया यह एक अपरंपरागत मीडिया

(non-traditional media) है। यह एक वर्चुअल world

बनाना है जिसे इंटरनेट के माध्यम से पहुंच बना

सकता है। सोशल मीडिया एक विशाल नेटवर्क है। यह संचार का एक बहुत अच्छा माध्यम है। द्रुत गति से सूचनाओं के आदान-प्रदान करने, जिसमें हर क्षेत्र की खबरें होती हैं, को सम्भलित किए होता है।

Social media संकारात्मक भूमिका अदा करता है। जिसमें

किसी भी व्यक्ति, संस्था, समूह और देश आदि को आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक और राजनीतिक रूप

से समृद्ध बनाया जा सकता है। इसके जरिए ऐसे

कई विकासोन्मुख कार्य हुए हैं जिसे की लोकतंत्र

को समृद्ध बनाने का काम हुआ है जिससे किसी

भी देश की एकता, अखंडता, पंचनिरपेक्षता

समानवादी गुणों में अभिवृद्धि हुई है।

ज्ञान फिल्मों के ड्रॉपर, टीवी प्रोग्राम का

प्रसारण भी सोशल मीडिया के माध्यम से किया जा

रहा है। विडियो तथा ऑडियो चैट भी सोशल मीडिया

के माध्यम से सुगम हो पाई हैं जिनमें फेसबुक,

व्हाट्सएप, इंस्टाग्राम कुछ प्रमुख प्लेट फॉर्म हैं।

2. सोशल मीडिया की विशेषताएं

सोशल मीडिया के कुछ महत्वपूर्ण विशेषताएं निम्न रूप से दर्शाई गई हैं, जैसे की _____

• सोशल मीडिया वेब सर्विस होता है जो कि लोगों को अल्लोव करने ही एक पब्लिक और सेमी पब्लिक प्रोफाइल बनाने के लिए लिमिटेड सिस्टम प्रदान करता है।

• यह लोगो को ऐसी फ़ैसिलिटी प्रदान करता है कि किस प्रकार से हम अपने कमेंट को दूसरों के साथ शेयर कर सकते हैं।

• यह कम्युनिकेशन एक दूसरे के साथ बहुत ही महत्वपूर्ण वेरिफिकेशन करता है, साथ ही यह *Nature* और *Nomenclature* की साइट को भी वेरिफाई करता है।

• सोशल मीडिया का उपयोग लोग अक्सर एक दुसरे के अलाउ करने के बाद ही करते हैं। यदि कोई व्यक्ति दुसरे व्यक्ति को कफ़र्म नहीं करता है तो वह उस व्यक्ति से संबंध नहीं जुड पाएगा।

राजनीति पर सोशल मीडिया का प्रभाव

यू रिसर्च के एक नए अध्ययन में दावा किया गया है कि 62% लोग सोशल मीडिया से अपने खबरें प्राप्त करते हैं, 18% ऐसा अक्सर करते हैं।

अन्य मीडिया की तुलना में, राजनीतिक अभियानों में सोशल मीडिया का प्रभाव काफी बढ़ गया है। सामाजिक नेटवर्क चुनावी राजनीति में एक महत्वपूर्ण भूमिका निभाता है - पहली बार 2003 में होवर्ड डीन की असफल उम्मीदवारी में, और फिर 2004 में आफ्रिकी-अमेरिकी राष्ट्रपति के चुनाव में।

न्यूयॉर्क टाइम्स की रिपोर्ट है कि डोनाल्ड ट्रम्प का चुनाव शायद अभी तक का सबसे स्पष्ट उदाहरण है कि पूरे ग्रह पर, सामाजिक नेटवर्क मानव समाज के मौलिक रूप से फिर से संगठित करने में मदद कर रहे हैं। क्योंकि सोशल मीडिया लोगों को एक-दूसरे के साथ क्वलिंग रूप से संवाद करने की अनुमति देता है, वे एक बार के दृष्टि वाली समुहों के बीच आवश्यक रूप से प्रभावशाली सामाजिक संगठन बनने में मदद कर रहे हैं।

समाज पर सोशल मीडिया का प्रभाव

दुनिया की लगभग एक चौथाई आबादी अब केसबुक पर है। USA में लगभग 10% सभी इंटरनेट उपयोगकर्ता इस प्लेटफॉर्म पर हैं।

सामाजिक मीडिया के बिना सामाजिक, नैतिक पर्यावरणीय और राजनीतिक बीमारियों में न्यूनतम दृश्यता होगी। मुद्दों की दृश्यता बढ़ने से कुछ लोगों के हाथों में सत्ता का संतुलन बदल गया है। हालांकि सोशल मीडिया सक्रियता सामाजिक मुद्दों के बारे में बढ़ती जागरूकता लाती है, लेकिन सवाल यह है कि क्या यह जागरूकता वास्तविक परिवर्तन में बदल रही है।

सोशल मीडिया के माध्यम से एक-दूसरे को बुझने है तो वे चीज कर सकते हैं - मेम प्रकाशन और संपूर्ण ऑनलाइन दुनिया बना सकते हैं, जो अपने विश्वदुष्ठी को बढ़ाते हैं, और फिर मुख्याधारा में इर माना है। सोशल मीडिया धीरे-धीरे वास्तविक सक्रियता को मार रहा है और इसे 'स्लेक्टिविज्म' के साथ बदल रहा है।

वाणिज्य पर सोशल मीडिया का प्रभाव

सोशल मीडिया के उदय का मतलब एक ऐसे संगठन को खोलना असामान्य है जो अपने ग्राहकों और संभावनाओं को एक सोशल मीडिया प्लेटफॉर्म या किसी अन्य के माध्यम से नहीं पहुंचाता है। कंपनियां ग्राहकों से जुड़ने और राजस्व के निर्माण के लिए सोशल मीडिया का उपयोग करने के महत्त्व को देखती हैं। यह पारंपरिक ईट-रैंड-मीटर व्यवस्थाओं में महत्त्वपूर्ण है, और जाहिर है।

काम की दुनिया में सोशल मीडिया का प्रभाव

सोशल मीडिया ने भर्ती प्रक्रिया पर गहरा प्रभाव डाला है। 35% काम पर रखने वाले प्रबंधक सोशल मीडिया पर मिली जानकारी के आधार पर अपने काम पर रखने के निर्णय लेती हैं।

के सोशल मीडिया भर्ती के careerbuilder के अनुसार 2008 में 60% नियोजन नौकरी उम्मीदवारों पर शोध करने के लिए सोशल नेटवर्किंग साइटों का उपयोग करते हैं।

Topic :

Page : 1

Date :

प्रशिक्षण और विकास पर सोशल मीडिया का प्रभाव

नवीनतम और सबसे उन्नत सोशल मीडिया तकनीकों में कौशल्य विकसित करने वाले नौकरी के उम्मीदवार कहीं अधिक रोजगार योग्य हैं।

वॉट्सएप, विका, लिंक्डइन, ट्विटर, फेसबुक और पॉडकास्ट अब कई शैक्षणिक संस्थानों में सीखने के लिए आम उपकरण हैं। सोशल मीडिया में लंबी दूरी की ऑनलाइन सीखने में वृद्धि में योगदान दिया है।

आद्यों में अधिक शिक्षकों का यह मत था कि सामाजिक साझाकरण बातचीत को प्रोत्साहन करता है, और एक ऐसा पलनावरण प्रदान करता है जो सीखने की बढ़ावा देता है।

बच्चे, युवा और बूढ़े सभी आजकाल सोशल मीडिया पर सक्रिय रहते हैं।

Famous Social Media Now Days.

Facebook

Twitter

Instagram

YouTube

Google+

Linked in

WhatsApp

Tumblr

My Space

Topic: _____

Page: C

Date: _____

१. सोशल मीडिया का लोगों में उपयोग

विभिन्न माध्यमों का विश्लेषण सर्वेक्षण और सबसे ज्यादा पसंद आने वाला सोशल माध्यम: YOUTUBE

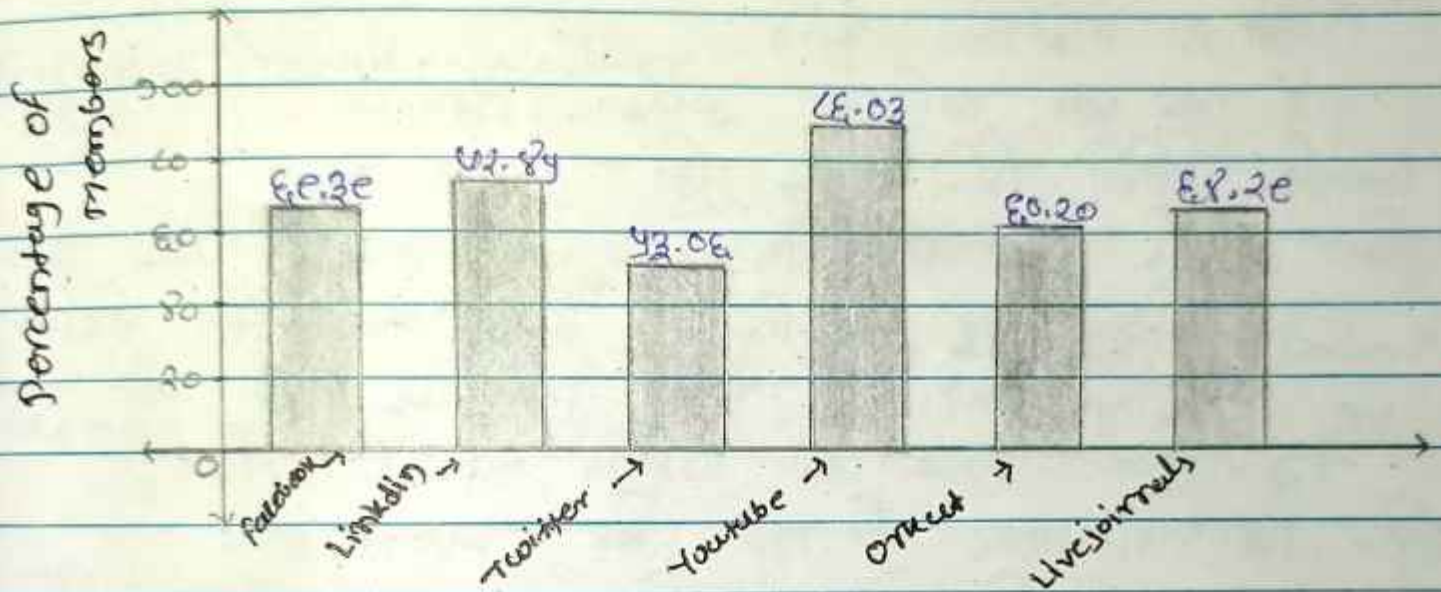

Diagram for Percentage of People using different social media

एक विश्लेषण सर्वेक्षण से यह पता चलता है कि 85.03% लोग Youtube पर होते हैं उसके बाद LinkedIn में 72.84% बाद में 69.3% लोग Facebook का इस्तेमाल 67.2% लोग Livejournal में 60.20 Orkut और 53.06 जो पेशेवर और शैक्षिक क्षेत्रों के संबंध में विकास का एक संकेत है जो अप्रत्याशित रूप से देश की अर्थव्यवस्था में सुधार करने में मदद करता है।

Sign: .....

समाज और सोशल मीडिया

आज के समय में शायद ही ऐसा कोई होगा जो सोशल मीडिया का इस्तेमाल नहीं करता होगा। लोग छंटे छंटे अपने जरूरी काम छोड़कर Facebook, YouTube, Twitter जैसे प्लेटफॉर्म पर लोग रहते हैं। हर कोई इनका उपयोग कर रहा है।

अपने दोस्तों को संदेश, फोटो, वीडियो भेजना यह सब इसके जरिए होता है। भारत में 110 करोड़ लोगों के पास फोन है जिसमें 24 करोड़ Smartphone का इस्तेमाल करते हैं। इस 24 में से 94 करोड़ सोशल मीडिया का वापर करते हैं।

आजकल हमारे देश के प्रधानमंत्री श्री. नरेंद्र मोदी, सुष्मा स्वराज, अमिर खान, अमिताभ बच्चन, बड़े-बड़े राजनेता, खिलाड़ी मशहूर हस्तियों सोशल मीडिया पर सक्रिय हैं।

इसमें बड़ा लाभ है कि हम अपने दोस्तों रिश्तेदारों प्रियतमों से सीधा सम्पर्क में रह सकते हैं और कोई शुल्क भी नहीं लगता है।

आज के समय में यह बहुत प्रसिद्ध हो गया है। लोग इसका इस्तेमाल विचारों की अभिव्यक्ति के लिए करते हैं। पर इसके फायदे के साथ साथ नुकसान भी है।

Sign: .....

Colours™

GOLD

FPPG 03

Flowers

Topic: _____

पु. सोशल मीडिया की चुनौतियाँ

साइबर धमकी - युनिवर्सिटी ऑफ अल्बर्टा के एक शोधकर्ता माइकल हेम ने एक अध्ययन किया जिसमें बदमाशी पर सोशल मीडिया के प्रभाव दिखाई दिए। 23% किशोरियों को मिशाना बनाया गया और 9% ने कहा कि उन्होंने सोशल मीडिया पर किसी को लंग नहीं किया है। टिनएनसे अफवाहें फैलाने, प्रतिष्ठा को नष्ट करने और दूसरों को ब्लैकमेल करने के उद्देश्य से विडियो साझा करने के लिए सोशल मीडिया का दुरुपयोग कर सकते हैं।

गोपीनयता की कमी - पीछा करना, पहचान की चेरी, व्यक्तिगत हमले और सूचना का दुरुपयोग, सोशल मीडिया के उपयोगकर्ताओं द्वारा सामना किए जाने वाले कुछ खतरों हैं। ऑनलाइन प्रोफाइल के नीचे और सार्वजनिक तत्व वास्तव में काम करते हैं।

दुर्भाग्य से, जब तक नीती सामग्री हटा दी जाती है, तब तक आम तौर पर बहुत देर हो चुकी होती है। इससे लोगों के व्यक्तिगत और व्यावसायिक जीवन में समस्याएं पैदा हो सकती हैं।

६. एक सशक्त साधन

अभिव्यक्ति की आजादी -

जैसे मीडिया पर हम अपनी विषय जैसे क्रिकेट, बागवानी, अपने मिनी जीवन, शादी, किसी समारोह की अभिव्यक्ति कर सकते हैं। सोशल मीडिया सशक्त साधन है, अन्याय के खिलाफ अवाज उठाने का साधन है।

मनोरंजन का साधन -

जैसे दोस्त बनाने साथ साथ ग्रुप जोड़कर विशेष तरह के शौक वाले लोगों से मनोरंजन कर सकते हैं। यह माध्यमों से बहुत अच्छा मनोरंजन होता है।

WhatsApp, Telegram, Youtube

ज्ञान का भंडार -

हर तरह की जानकारी आप पा सकते हैं। किसी भी सवाल का जवाब एक्सपर्ट से पूछ सकते हैं।

पैसा कमाने का साधन -

सोशल मीडिया पर Internet के मदद से अनेक लोग पैसा कमा रहे हैं। जैसे YouTube पर आज लाखों लोगो ने अपने चैनल बना लिए हैं। कई लोग और अपना हुनर से वह पैसे कमा रहे हैं।

बिजनेस / व्यापार बढ़ाने का साधन -

आप अपने बिजनेस, व्यापार का प्रचार प्रसार कर सकते हैं।

Topic: _____

6. रिश्तों पर सोशल मीडिया का प्रभाव

सोशल मीडिया का एक प्रभाव लोगों को वास्तविक दोस्ती पर कृत्रिम बंधन बनाने और संजोने के लिए प्रोत्साहित कर रहा है। सोशल मीडिया के प्रभाव ने हमारे स्वयं के संबंधों को देखने के तरीके को बदल दिया है, जिस तरह से हम अपने व्यक्तिगत संबंधों को देखते हैं, साथ ही हमारे सामान्य परिवेश के साथ जुड़ने के तरीके को भी प्रभावित किया है। ऐसे कई व्यक्ति जो अपने प्राथमिक प्रकार के पत्राचार के रूप में सोशल मीडिया का अन्यायिक उपयोग करते हैं, एक बार अपने पसंदीदा सोशल मीडिया प्लेटफॉर्म से बाहर होने पर बेचैन और उदास महसूस करते हैं। बेचैनी, चिंता, निराशा, अवसाद, FOMO, OCA) से दुष्प्रभाव वेब-आधारित जीवन के दुरुपयोग से सक्रिय हो सकते हैं, क्योंकि लोग अपने पदों और दूसरों के साथ बोलने के बारे में लगातार चिंतित रहते हैं। इस के उपयोग के बारे में थोड़ा सचेत रहना आपके लिए उत्पादक और सकारात्मक परिवाम सुनिश्चित करने में महत्वपूर्ण है।

Topic:

Page: 93

Date:

4. जीवन मुष्किलों पर होने वाला नकारात्मक असर

समय की हानी -

social media users अपना किमती समय को नष्ट कर देते हैं। जो समय अपने अविद्य को बनाने में इस्तेमाल कर सकते हैं। बच्चे से लेकर बड़े तक रोज़ से बड़े सोशल मीडिया पर देते हैं।

पैसे की हानी -

सोशल मीडिया का उपयोग करने के लिए बार बार रिचार्ज / इंटरनेट पैक लगाना है जिससे पैसे की हानी होती है।

गैर जिम्मेदार बनना -

पुलिसवाले शिक्षक, बैंक कर्मचारी, रेलवे कर्मी अन्य नौकरी करने वाली कर्मचारी अपने ऑफिस में अपनी इश्टी करने की जगह WhatsApp, Facebook, Youtube का वापर करते हैं।

अफवाह फैलाना -

कुछ असामाजिक लोग सोशल मीडिया पर झूठी अफवाह फैला देती हैं। वो किसी झूठी तस्वीर, विडियो को एडिट करके पब्लिश कर देते हैं। जिससे यह समस्या पैदा होती है।

Sign:

Topic: _____

सोशल मीडिया का दुष्प्रभाव

यह बहुत सारी जानकारी प्रदान करता है। जिनमें से बहुत सी जानकारी झूठ भी होती है।

जानकारी को किसी भी प्रकार से लीज-मरोडकर पेश किया जा सकता है।

किसी भी जानकारी का स्वरूप बदलकर वह उल्टावे वाली बनाई जा सकती है जिसका वास्तविकता से कोई लेना-देना नहीं होता।

यह कंटेंट का कोई मालिक न होने से मूल स्थान का सम्भाव होना।

प्राइवसी प्रकृत: भंग हो जाती है।

फोटो या वीडियो की एडिटिंग करके झूठ फैला सकते हैं, जिनके द्वारा कभी-कभी दंगे जैसी आशंका भी उत्पन्न हो जाती है।

सामान्य अपराध सोशल मीडिया से जुड़ी सबसे बड़ी समस्या है।

Sign: .....

e. निष्कर्ष

इस प्रकरण में आपको "सोशल मीडिया का जीवन-मूल्यां पर प्रभाव" के बारे में विचार से बनाया है। जिस तरह हर सिक्के के 2 पक्ष होने हैं उसी तरह सोशल मीडिया के भी 2 पक्ष हैं - अच्छा और बुरा। यदि हम इसका सही-समझकर इस्तेमाल करेंगे तो यह कारगर, शक्तिशाली होगा। इसलिए हमें इसका सही-समझकर इस्तेमाल करना चाहिए।

सोशल मीडिया एक ऐसा मीडिया है, जो बाकी मीडिया, जैसे टेलीविजन, रेडियो और समाचार मीडिया से अलग है। यह इंटरनेट के माध्यम से वर्चुअल वर्ल्ड बनाता है जिसे उपयोग करने वाला व्यक्ति सोशल मीडिया के किसी प्लेटफॉर्म (Facebook, Twitter, Instagram, Telegram) आदि का उपयोग कर पाएगा और उसका उपयोग।

सामाजिक हो-ना हो लेकिन सोशल मीडिया ही सोशल मीडिया का सामाजिक एवं जीवन-मूल्यां पर बहुत प्रभाव है। हमें युवाओं और बच्चों के फर्क से इसका इस्तेमाल सही-समझकर करना है। यह हमारा जीवन है।

Topic :

Date :

ziasf

- ① [https://hindi - theindianvoice.com](https://hindi-theindianvoice.com)
- ② [https:// - Punjabkesari.in](https://punjabkesari.in)
- ③ [https:// m-- hindi - vedduniya.com](https://m--hindi-vedduniya.com)
- ④ www.1hindi.com
- ⑤ www.simplehindi.com

Sign: .....

colours™

GOLD

FPPG 03

Flowers

17
20

PAGE No.

1 / 1

ROLL NO :- 3099

प्रभाकर पाटील मज्युकेशन

भोसायटी शैक्षणिक संकुल

प्रकल्प कार्य :- इतिहास

पेपर नं :- ६

प्रकल्प नाव :- पुरातत्व शास्त्राची ओळख

तृतीय वर्ष कला सत्र ५

सन :- २०२२ - २०२३

विद्यार्थ्याची नाव :- सधुर प्रशांत पाटील.

साठदिशिक शिक्षक :- भिंलिंद घाडगे (सर)

कॉलेजचे नाव :- P.N.P कॉलेज (वेश्मी)

सन :- 2022 - 2023

विषयाचे नाव :- इतिहास

सत्र :- ५

प्रकल्पाने नाव :- पुरातत्व शास्त्राची ओळख.

विद्यार्थ्याचे नाव :- मयूर प्रशांत पाटील

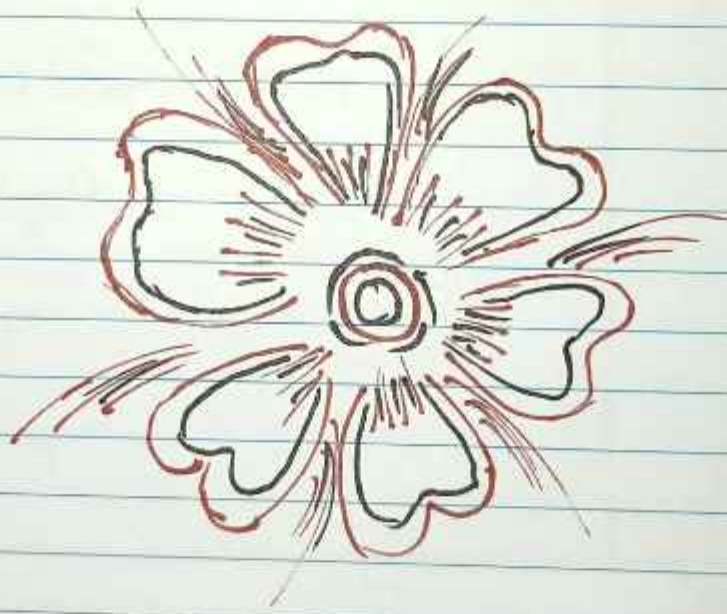
रोल नं :- 3099

साठदिशिक शिक्षकाचे नाव :- मिलिंद धाडगे (सर)

पुरातत्व शास्त्र म्हणजे काय

ते सांगून पुरातत्वशास्त्राची
व्याख्या, अर्थ व महत्त्व

स्पष्ट करा ०००

प्रस्तावना

प्रागैतिहासिक कालातील वस्तुरूपी पुरावा हा मानवाने काय व कसे केले याची माहिती देतो. आख्यायिचरी मानवले काय लिहून ठेवले आहे हे माहिती करून देण्यापेक्षा त्याने मागी मरणजेच पुरातत्वविद्या होय. मानवी संस्कृतीचा अभ्यास करणे हे पुरातत्वविद्येचे मुख्य उद्दिष्ट आहे. भारतात उ.स. १७८४ पासून पुरातत्विय संशोधनाला प्रारंभ झाला जो आजतागायत चालू आहे. पुरातत्विय स्थळांचा शोध होऊन त्या ठिकाणी उत्खनेने करण्यात आली. या उत्खनात मिळालेल्या अवशेषांचा अभ्यास करून मानवी संस्कृतीचा अभ्यास करणे चालू आहे. भारतात अनेक ठिकाणी वस्तुसंग्रहालये उभारण्यात आली. वस्तुसंग्रहालयात राष्ट्राचा वस्तुरूप सांस्कृतिक ठेठा जतन करून ठेवण्यात येतो. यामध्ये उत्खनाने मिळालेले अवशेष व ऐतिहासिक कलात्मक वस्तू असतात. वस्तुसंग्रहालयातील ऐतिहासिक वस्तू सर्व लोकांना पाहता येतात. प्रखाच्या ठिकाणाहून दुसऱ्या ठिकाणी संशोधन, अभ्यास, मनोरंजन व प्रेशाकाराम करण्यासाठी करण्यात आलेला प्रवास मरणजेच पर्यटन होय. पर्यटनचेही विविध प्रकार आहेत. पर्यटकाकडे आज वावसाय म्हणून पाहिले जात असल्याने सरकारनेही पर्यटनच्या विकास करण्यावर भर दिला आहे. प्रस्तुत ग्रंथात पुरातत्वविद्या, वस्तुसंग्रहालयशास्त्र व पर्यटनची ऐतिहासिक माहिती देण्याचा प्रयत्न केला आहे.

१ पुरातत्वशास्त्राची उद्दिष्टे आणि पध्दती

- * पुरातत्वशास्त्राची व्याख्या उद्दिष्टे आणि भारतीय पुरातत्वशास्त्राचा अभ्यास
- * पुराण वस्तूचा किंवा पुरातन वस्तूचा अभ्यास करणाऱ्या शास्त्रांना पुरातत्वशास्त्र असे म्हणतात.

* पुरातत्वशास्त्राचा अर्थ -

पुरातत्व विद्या किंवा पुरातत्व शास्त्र यांची सुरुवात इंग्रजी शब्द Archaeology या शब्दा पासून झाली पुरातनतत्व शास्त्राच्या इतिहास भारतामध्ये ब्रिटिश कालखंडापासून सुरू आला इंग्रजी भारतामध्ये पुरातत्वविद्यांची स्थापना केली आणि तेव्हा पासून आपल्या देशामध्ये पुरातत्व विद्येला दिलेल्या गती प्राप्त झाली.

पुरातत्व विद्या म्हणजे मानवी जीवनाशी संबंधित असलेल्या सर्व अलिखित वस्तू यांचा अभ्यास करणारे शास्त्र पुरातत्व संशोधक प्राचीन वस्तूवर आधारित सर्व काही पुरावे इतिहासकारांना परितः पेटेवत असतात.

पुरातत्व विद्येमध्ये अलिखित साधनांचा, वस्तूचा अभ्यास केला जातो. पुरातनतत्व विद्येच्या मुख्य उद्देश म्हणजे करून त्या वस्तूचा संशोधन पध्दतीने अभ्यास करून ऐतिहासिक पुरावे देणे असा होतो. उच्चननास सापडलेल्या वस्तू म्हणजे प्राचीन अवशेष, मानवी व प्राण्यांचे अवशेष त्या कालखंडातील भोंडी, अणजरे, हत्यारे, धातूचे तुकडे, यावरून जास्त प्रमाणात अभ्यास केला जातो. पुरातत्वविषयी म्हणजे प्राचीन संस्कृती जपनारी विद्या म्हटली जाते.

इंग्रजांच्या कालखंडामध्ये उ.स 1784 मध्ये इंग्रजांनी भारतामध्ये "मसी प्रीक सोसायटी" ची सुरुवात केली ही संस्था अलिखित वस्तूचा अभ्यास करणारी संस्था म्हणून काम करत होती पणम्यून फ्रेड भारतातील सर्व उच्चननास सापडलेल्या अवशेषांचा अभ्यास होऊ लागला.

PAGE No.

४.

/	/	/	/	/
---	---	---	---	---

तेहा षामुन पुरातव विद्वेला पुरातव आस्ताना भारतामद्ये चंगले
दिवस आले.

Sundaram

FOR EDUCATIONAL USE

* पुरातत्वविद्येची उद्दिष्टे व महत्त्व

१. मानवाच्या उत्क्रांतीचा इतिहास

मानवाची उत्पत्ती प्राचीन आहे. त्याची उत्क्रांती सद्याच्या मानवात होण्यासाठी लाखो वर्षे लागली. यावरून प्रागैतिहासिक पुरातत्त्वच्या अभ्यासाच्या कक्षा किती विस्तृत आहेत, यांची कल्पना येते. भूविज्ञानशास्त्र प्रकृता पण भूविज्ञान खंड कल्पितत. पाचव्या कालखंडास प्लायस्टोसीन असे नाव दिले. याच कालखंडात शेवटचे हिमयुग होऊन गेले व हवामान अधिकारिण शंड होऊ लागल्याने त्यात मोठेमोठे बदल आले. याच काळात आदिमानवाचे रूप प्लायस्टोसीन कालापासुनच्या पूर्वीर्थात उत्क्रांत झाले. हा कालखंड ३५ लाख ते १३ लाख वर्षांपूर्वी कधी तरी सुरु झाल्याचे मानले जाते. इसवी सनाच्या नव्या सहस्रकात याचा शेवट युगेषात आल्याचा अंज भूप्रमाणिकंवी केला आहे. म्हणजेच प्लायस्टोसीन कालापासुनच्या मानवी सांस्कृतिक उत्क्रांतीस इतिहास पुरातत्वविद्या व इतर शास्त्रांच्या मदतीने जाणून घेण्याचे ध्येय समोर ठेवावे लागले.

२. मानवी संस्कृतीचा अभ्यास

गतकालीन मानवी संस्कृतीचा अभ्यास करणे हे पुरातत्वविद्येचे उद्दिष्ट आहे. गतकाळात मृत झालेल्या गोष्टींना पुन्हा उजाल देऊन त्यांना सजीव करण्याचे काम पुरातत्वविद्या करित असते. पाषाणकालापासुन ते तहत अद्यावत कालापर्यंतचा मानवी संस्कृतीचा इतिहास वस्वरूप पुरावांच्या आधारे उभा करणे हे पुरातत्वविद्येचे उद्दिष्ट आहे.

3. प्राचीन कालांच्या अभ्यास

प्राचीन कालांच्या अभ्यास करणे हेही पुरातत्वविद्येचे उद्दिष्ट आहे. पुरातत्वविद्येच्या अभ्यासात इतर शाखांची व शास्त्रीय पद्धतींची मदत घेण्यात येत आहे ; परंतु ही मदत अधिकाधिक घेत गेल्यास पुरातत्वविद्येच्या अभ्यासातील अडभुतता कमी होत जात असल्याचे मत काही विद्वानांनी मांडले आहे. पुरातत्वविद्येच्या अभ्यासात प्रांभापासूनच दोन प्रणह प्रबळ झाले आहे. विंजमाल (इ.स. १७५७ - १७६१) यांच्या नेहत्याबालील विद्वानांचे असे मत होते की, पुरातत्वाच्या अभ्यास म्हणजे प्राचीन कालांच्या अभ्यास असल्यामुळे त्याची गणना मानवकक्षेत करावी लागते. त्यामुळेच या अभ्यासात मज प्रकाशी अडभुतता आहे तसेच मज प्रकाशा मानवी जिराजा आहे. याउलट चार्ल्स डार्विन व चार्ल्स ल्याडकि (इ.स. १७९७ - १८७५) यांच्या नेहत्याबालील विद्वानांच्या मते, पुरातत्वविद्या, भूविज्ञान, समाजशास्त्र व मानवंशशास्त्र इत्यादी शास्त्रेच आहेत. त्यामुळे पुरातत्वविद्येचा अभ्यास मानवकक्षेत न करत शास्त्र शाखेत करणे योग्य होते. प्रागैतिहासाच्या आणि इतिहासपूर्णकालाच्या अभ्यासात मानवकक्षेतील विषयापेक्षा शास्त्रीय विषयांच्या आणि पद्धतीच्या अवलंब आज अधिकाधिक करण लागत असल्यामुळे इतर शाखांप्रमाणेच पुरातत्वविद्येचीही आवश्यकता प्रकटित जाणवते.

४. अधिभौतिक संस्कृतीच्या अभ्यास

वस्तुरूप पुरावांच्या आधारे मानवी समाज, मानवी समाजाच्या संघटना, मानवी समाजाच्या परंपरा व कल्पना यांचे तंत्रज्ञान व त्यांची अधिक व्याख्या या सर्वांचा अभ्यास करणे हे पुरातत्वविद्येचे उद्दिष्ट आहे.

५. मानवी मनचा वेद्य घेणे.

प्रागैतिहासिक व इतिहासपुरी काळातील मानवी संस्कृतीचा वेद्य घेण्यासाठी आपल्याला त्यांनी मागे देवलेल्या वस्तुरूप पुरावांच्या आधारे धावा लागते. वस्तुरूप पुरावा हेच पुरातत्वीय पुराणेश आते. या पुरातत्वीय पुरावांच्या आधारे मानवी मनचा वेद्य घेणे हे पुरातत्वविद्येचे उद्दिष्ट आहे.

६. मानवी समाजाचा सर्वंकष अभ्यास.

मानवी समाजाचा सर्वंकष अभ्यास करणे हे पुरातत्वविद्येचे महत्त्वमे कार्य आणि उद्दिष्ट आहे. हा अभ्यास करित असताना पुरातत्वविद्येस इतर शास्त्रांची मदत घेणे आवश्यक आहे. परंतु ही मदत मानवी इतिहासाच्या काळखंडाच्या स्वरुपाशी निरुद्ध असे. ज्या काळात मानवाला लेखनकला अजून नव्हती त्या काळातील त्यांच्या इतिहास समजण्यासाठी इतर शास्त्रांची मदत घ्यावी लागते तर ज्या काळात मानवाला लेखनकला अजून आली, त्या काळातील इतिहास लिखित पुरावांच्या आधारे लिहिला गेला, पण त्या काळातील अभ्यासासाठी भाषाशास्त्रांची व लिपी तज्ज्ञांची मदत आवश्यकच होते. त्याशिवाय मानवी समाजाचा सर्वंकष अभ्यास करता येणार नाही.

पुरातवीप विद्येच्या व्याख्या -

१) एम. जे. द. लामन

हे ब्रिटीश पुरातत्त्व आहेत ते म्हणतात, "नष्ट आलेल्या संस्कृतीच्या सर्व पुराव्यांचा अभ्यास करणे आणि ऐतिहासिक मूल्यमापनाचे शास्त्र म्हणजे पुरातत्व होय."

२) रॉबर्ट जे. ब्रेडवुड

रॉबर्ट जे. ब्रेडवुड हे अमेरिकन शास्त्रज्ञ आहेत. त्यांनी 'अर्किऑलॉजिस्ट अँड हॉट देडू?' हा ग्रंथ लिहिला. या ग्रंथात ते म्हणतात, "वस्तुनिष्ठ पुराव्यांवर पुरातत्त्वज्ञ प्रामुख्याने भर देत असतो, कारण थावून प्राचीन मानवी जीवनांची रूपना येते. इतिहास प्रामुख्याने राजकीय घटनांवर अधिक भर देत असतो. तसेच इतिहास हा लिखित पुराव्यांवर अवलंबून असल्याने पांढूवींच्या कानातील मानवी जीवनांचे चित्रण त्यामध्ये फारसे आढळत नाही. प्रागैतिहासिक कानातील मानवी वस्तुरूपी पुरावा हा मानवाने काय आणि कसे केले याची माहिती देतो. आपल्याविषयी मानवाने काय लिहून ठेवले आहे हे माहिती करून घेण्यापेक्षा त्याने मरलेले ठेवलेल्या विविध वस्तुरूपी पुराव्यांवरून माहिती करून घेण्याचा मार्ग म्हणजेच पुरातवीपविद्या होय."

३) सर मॉर्टिमर व्हीलर

सर मॉर्टिमर व्हीलर म्हणतात, पुरातवीय पुरावावरून मानवाच्या मनाचा वेध घेता येतो. आणि हा वेध घेणे हे पुरातत्वज्ञांचे काम आहे. पुरातवीय उत्खनन हा केवळ वस्तुरूप पुरावा खणून काढणे असे नाही तर तो मानवी समाजामध्ये अस्तित्त्व खणून काढतो. मानवी जीवनाचा प्रचार

अखंड ओर त्यामुळे भूतकाल व वर्तमानकाल विविधतेने नटलेले व विभिन्न वाट असले तरी ते अविच्छेदय आहेत.

8) ॲलम ब्लार्क

ॲलम ब्लार्क यांनी आर्किऑलॉजी अँड सोसायटी या आपल्या ग्रंथात पुरातत्वाची व्याख्या देताना म्हणतात, "भूतकालातील मानवी जीवन माहिती करून घेण्यासाठी करण्यात आलेल्या अवशेषांच्या पद्धतशीर व शास्त्रीय अभ्यास म्हणजे पुरातत्व होय." ते पुढे म्हणतात की, मानवी व्यक्तिमत्व व नैसर्गिक परिस्थिती यांच्या परस्परसंबंधितत्वाची व्याप्ती किती होती, याचा आढावा घेणे हे पुरातत्वविद्येचे ध्येय आहे.

9) गार्डिन चार्लिस

गार्डिन चार्लिस यांनी 'हॉट हॅण्ड इन हिस्ट्री' या नावाचा ग्रंथ लिहिला. या ग्रंथात त्यांनी वस्तुरूप पुरावांचे महत्त्व विशद केले. मानव हा आपल्या सामर्थ्याचा व हत्याराम्या बळावर बाह्य जगाशी मुकाबला करू शकतो, नैसर्गिक संकटांशी अंज देतो व आपली उपजिवीका करू शकतो. अशा प्रकारची सामर्थी इतर प्राण्यांना निसर्गाने जन्मतःच उपलब्ध करून दिलेली असते. उदा. बिंदमची नखे, कासवाची टाक पाद, अखलमचे केस, मानवाला मात जन्मतःच अशी सामर्थी उपलब्ध नसते. त्यामुळे तो आपल्या बुद्धीच्या जोरावर आपल्याला अपेक्षित अशी सामर्थी तयार करतो. यामध्ये विद्वानपिढ्या व्यक्त आलेली तंत्रपारंपरा असते. त्यामुळे मानवाने बनविलेली प्रत्येक वस्तू, हत्यार वैयक्तिक बुद्धीच्या परिणाम व मानता समाजपारंपराविबद्ध उत्पादन समजले पाहिजे, असेही त्यांनी प्रतीपादन केले. ते पुढे म्हणतात, "अदिभौतिक संस्कृती, वस्तुरूप पुरावांवरून मानवी

समाज, त्यांची संघटना, त्यांच्या पंथाने व कल्पना, त्यांचे
तेजजान व त्यांची अर्थिक व्यवस्था या सर्व घटकांचा अभ्यास
करणे शास्त्र हे पुरातत्वशास्त्र होय.

6) स्टुअर्ट पिगट

स्टुअर्ट पिगट यांनी 'अॅप्रोच टू अर्किऑलॉजी' हा ग्रंथ
लिहीला. या ग्रंथात ते म्हणतात. "नए झालेल्या भागरी समुहाने
आपल्याला कार्य व कर्तृत्वाचा दृश्य वस्त्ररूप पुराणा पाठीमागे
ठेवला आहे. त्या वस्त्ररूप पुराणाचा अभ्यास जे शास्त्र
करते, त्या शास्त्राला पुरातत्वविद्या म्हणतात."

पुरातत्व विद्या म्हणजे काय ?

प्राचीन भारतीय इतिहास आणि संस्कृतीच्या अभ्यासाची साधने दोन प्रकारे विभागली जातात. पुरातत्वीय साधने आणि वास्तुशास्त्रीय साधने ही इतिहासाची दोन प्रकारची साधने आहेत. उत्खननात मिळालेल्या अवशेष दगडी हत्यारे, धातूचे कुके, चित्तकलेचे अवशेष, भांडी, अवजारे, प्राचीन वस्तू व दैनंदिन वापरातील विविध वस्तू ही सर्व पुरातत्वीय साधने आहेत. पुरातत्वीय साधने ही तत्कालीन इतिहासाचे प्राथमिक आणि विश्वसनीय मानली जातात. कारण पुरातत्वीय साधने ही तत्कालीन इतिहासाचे प्रत्यक्ष पुरावे असतात. त्यामुळे ती विश्वसनीय मानली जातात. या पुरातत्वीय साधनांच्या आधारे इतिहास लिहीत येतो.

पुरातत्व विद्या

पुरातत्व विद्या यास समानार्थी शब्द पुराणवस्तु संशोधनशास्त्र हा आहे. पुरातत्व विद्येतच पुरातत्वशास्त्र असेही म्हणतात. प्राचीन अवशेषांच्या अभ्यास म्हणजे पुरातत्व होय. या प्राचीन अवशेषांत पृथ्वीवृत्ताच्या समावेश होतो.

१) प्राचीन वास्तू -

लेणी, मंदिरे, बौद्ध विहार, मत्स्य, दुर्गस्थापत्य, राजगडे, बरे व स्मारके

२) प्राचीन कलात्मक वस्तू -

मूर्तिगित्य आणि मंदिर स्थापत्यमि कलात्मक अवशेष

३) प्राचीन लेख -

शिलालेख व तांबापत्र

8) पुराणवस्तु -

जुन्या काळातील वस्तु व त्यांचे अक्षेप.

9) नाणी -

अनेक राजवटीतील सोने, चांदी, तांबे, ब्रॉस, धातूची नाणी.

10) उत्खननात मिळालेल्या अवशेष -

भांडी, अवजोर, देनंदिन वापरातील वस्तु, धान्याचे अवशेष.

पुरातत्व या संज्ञेत मानवी संस्कृतीचे विश्लेषण, प्राचीन इतिहास, प्राचीन वास्तू, प्राचीन कलात्मक वस्तु, प्राचीन लेख, पुराणवस्तु, नाणी, ताम्रपत्र, शिलालेख इत्यादींचा समावेश होतो. प्राचीन मानवी संस्कृतीच्या अभ्यास करणे हे पुराणतत्व विद्येचे उद्दिष्ट आहे. प्राचीन अवशेषांच्या अभ्यास म्हणजे पुरातत्व विद्या होय.

* पुरातत्व विद्येचा विकास

ब्रिटीश काळातील इसवी सनाच्या एकोणिसाव्या शतकाच्या दुसऱ्या चतुर्दशकात अलेक्झांडर कनिंगहॅम यांच्या निर्देशनाखाली भारतात पुरातत्वीय संशोधनाला सुरुवात आली. यापूर्वीचे पुरातत्वीय संशोधन अंघटित व योजनापूर्वक नसले तरी त्याची आवड भारतातील इंग्रज अधिकाऱ्यांत निर्माण झालेली होती. त्यामुळेच इ.स. १८६४ मध्ये प्रशिघाटिक सोसायटी ही संशोधन संस्था स्थापन करण्यात आली होती. कनिंगहॅमच्या काळापर्यंत अनेक विद्वानांनी भारतातील शिलालेख, कलात्मक वस्तु व प्राचीन स्वनांवर लेख लिहून पुरातत्वीय संशोधन व अभ्यास योजनापूर्वक करण्यास प्रारंभ झाला.

भारत

प्राचीन कलात्मक वस्तूंच्या संव्हालाच्या विचारावरणीवून प्राचीन अवशेषांच्या जतनाला आणि संव्हालाला प्रेरणा मिळावी. त्यामुळे याम्य काळात युरोपात प्राचीन वस्तूंच्या शास्त्रीय अभ्यास करण्यास प्रारंभ झाला. अठराव्या शतकात युरोपात हर्कुलेनियस व पॉम्पे येशे अमरावांचे खजणी संभर समृद्ध करण्यासाठी उत्खनेने केली. या उत्खननात मिजालेल्या शव्य वस्तू पाहून पुरातत्वज्ञ भारावून गेले. त्यामुळे प्राचीन कलात्मक वस्तूसमाणेच प्राचीन वास्तूही जपल्या पाहिजेत याची जाणीव अभ्यासकांना आली. येथूनच पुढे पुरातत्व म्हणजे केवळ कलेच्या इतिहास हा विचार मागे पडला. मकेणिसाव्या शतकात पुरातत्वाच्या व्याख्येत आणि संशोधनक्षेत्र व्यापकता आली. शॉमसन हे उच पुरातत्वज्ञ होते. इ.स. १८४० मध्ये पाषाणयुगा श्रॉनयुगा व लोहयुगा या त्रियुगा लिड्डांतानुसार आपल्या वस्तूसंभरालयाची मांडणी केली आणि मानवी संस्कृतीचा इतिहास पाषाणयुगापर्यंत मागे नेता येतो हे दाखवून दिले. मानवाच्या इतिहासात लिखित काळ काही अंशात्मकच आहे. याचीही जाणीव त्यांनी करून दिली. परिणामी पुरातत्वीय संशोधनाची व्याप्ती किती मोठी आहे. यांची कल्पना तत्कालीन पुरातत्वज्ञांना आली. चार्ल्स त्याडमि यांनी याम्य काळात भूविज्ञानातील समवडण हा सिद्धांत मांडला आणि भूस्तरात मिजालेले मानवी संस्कृतीचे अवशेष आणि अवजारे, हत्यारे प्राचीन असावीत असे मत मांडविले. यामुळे मानवाची प्राचीनता कालदृष्टा कार मागे नेता येते याची जाणीव पुरातत्वज्ञांना आली.

संदर्भ सूची

संदर्भ सेवा आणि ग्रंथकोश सेवा या दोन संभाव्य ग्रंथालयात उभारण उभा असतो. या सेवांसाठीच वाचक ग्रंथालयात येत असतात. कोणत्याही वाचकांचे स्वरूप आणि गळ्या साखळ्या नसतात. ग्रंथालयात हजारो पुस्तके असतात. आणि त्यात सातत्याने भरती पडत असते. ग्रंथकोश सेवेशिवाय हवी ती पुस्तके मिळणे अशक्य होते. ग्रंथकोश / ग्रंथसूची ही ग्रंथालयात उपलब्ध असणाऱ्या पुस्तकांची प्रकाशित यादी असते. संदर्भ सूचीसह शिवाय ग्रंथालयात कोणत्या विषयाची, लेखकाची कोणती पुस्तके आहेत हे समजणे कठीण जाईल. प्रकाशित साहित्याची विशेषतः पुस्तके व तत्सम साहित्याची परिपूर्ण आणि विवचनात्मक यादी म्हणजे ग्रंथसूची / ग्रंथकोश होय.

न्यू इंग्लिश डिक्शनरी मधील ग्रंथकोश / ग्रंथसूचीच्या व्याख्येनुसार ग्रंथकोश म्हणजे प्रवाद्या लेखकाची पुस्तके किंवा प्रवाद्या विषयावरील पुस्तकांची यादी होय. 'बिलिओग्राफी' (Bibliography) हा शब्द दोन ग्रीक शब्दापासून बनला आहे. बिलियन (Billion) म्हणजे पुस्तके आणि ग्राफीन (Graphin) म्हणजे पुस्तक लिहिणे पण येथे बिलिओग्राफी म्हणजे ग्रंथालयात उपलब्ध असलेले ग्रंथ व इतर साहित्य यांची पद्धतशीर सूची बनविणे हे होय.

हा प्रकल्प तयार करण्यासाठी मी पुराणवस्तु संशोधन शास्त्र हा पुस्तकातून निहीला आहे.

हा प्रकल्प तयार करण्यासाठी आमचे विषय शिक्षण मिलीट छाडगे (सर) यांनी मला गुप सहाय्य केले.

प्रश्नानिर्देशक

मला माझा प्रकल्प तयार करताना ज्युप लोकांनी मदत केली.

या प्रकल्पात मदत करणाऱ्या प्रत्येक व्यक्तीचे मी आभार मानतो. त्यांच्या मार्गदर्शनात आज मी प्रकल्प पूर्ण करू शकलो आहे.

मला मदत करणाऱ्या शिक्षकांचे मी मनापासून आभार मानतो. या प्रकल्पामध्ये मुझे सांगायचे कशा पद्धतीने ते प्रकल्पाद्वारे तयार करायचे यासाठी माझी वहीण व्यावप्रमाणे माझे शिक्षक यांनी सुद्धा मदत करून त्यांचे सुद्धा मी मनापासून आभार मानतो.

या प्रकल्पाच्या पूर्ततेसाठी ज्या- ज्या व्यक्तींनी मला प्रत्यक्षपणे व अप्रत्यक्षपणे मदत केली मी त्या सर्वांचे मनापासून आभार मानतो.

धन्यवाद .....

